

Pod redakcją Agnieszki Kasińskiej-Metryki i Radosława Kubickiego

Kamila Grochowina

Stowarzyszenie Inicjatywa Firm Rodzinych w Warszawie
Lokalne Centrum Kompetencji Rozwoju Firm Rodzinych w Częstochowie
Agencja Rozwoju Regionalnego w Częstochowie S.A.
Związek Przedsiębiorców i Pracodawców – Częstochowa
Partnerskie Kluby Biznesu – Częstochowa
Polska

WPLYW COVID-19 NA GOSPODARKE W POLSCE NA PRZYKŁADZIE FIRM RODZINNYCH (STAN NA DZIEŃ 3 SIERPNI 2020 ROKU)

Abstrakt

Temat artykułu ma ogromne znaczenie dla przyszłości wielu polskich przedsiębiorstw, zwłaszcza rodzinnych. Możemy mówić o minusach pandemii, ale także o plusach, które niewątpliwie są zauważalne, choćby szybka nauka korzystania z nowoczesnych technologii, która niejako pod przymusem została przyswojona i wdrożona w wielu firmach niemalże natychmiast. W niniejszej rozprawie autorka podejmuje próbę przedstawienia pewnego dualizmu, który widoczny jest w oddziaływaniu pandemii na sytuację gospodarczą w kraju. Pojawienie się koronawirusa w naszym życiu zawodowym i prywatnym spowodowało niezaprzeczalną sytuację kryzysową. Obserwujemy wysoką dynamikę zmian, otrzymujemy masę nowych, zaskakujących informacji, a mnogość i intensywność bodźców wywiera na społeczeństwo istotny wpływ. Jak wiadomo organizacje–firmy to ludzie, więc to, co się z nimi dzieje przekłada się na całokształt. Przedsiębiorcy liczą na pomoc państwa. Uruchamiane są programy osłonowe mające na celu szybką reakcję i wsparcie finansowe dla utrzymania przedsiębiorstw – Tarcza Antykryzysowa. Jak państwo pomogło przedsiębiorcom przedstawiają wyniki badań przeprowadzonych w tym czasie wśród przedsiębiorstw działających w całej Polsce. W niniejszym artykule autorka zestawi dwie perspektywy postrzegania tej sytuacji pandemicznej w kraju, w kontekście strat i pogorszenia sytuacji polskich przedsiębiorstw, a także w kontekście dynamicznego rozwoju i dużego kroku w stronę korzystania z nowoczesnych technologii i sztucznej inteligencji.

Słowa kluczowe: pandemia, rozwój, załamanie, kryzys, zarządzanie, świadomość

Abstract**THE IMPACT OF COVID-19 ON THE ECONOMY IN POLAND
ON THE EXAMPLE OF FAMILY BUSINESSES
(AS OF THE DAY AUGUST 3, 2020)**

The subject of the article is of great importance for the future of many Polish enterprises, especially family ones. We can talk about the disadvantages of a pandemic, but also about pluses that are undoubtedly noticeable, such as the quick learning to use modern technologies, which was, as it were, forcibly assimilated and implemented in many companies almost immediately. In this dissertation, the author attempts to present a certain dualism that is visible in the impact of the pandemic on the economic situation in the country. The appearance of the coronavirus in our professional and private lives has caused an undeniable crisis situation. We observe a high dynamics of changes, we receive a mass of new, surprising information, and the multiplicity and intensity of stimuli have a significant impact on the society. As we know, organization–companies are people, so what happens to them translates into the overall picture. Entrepreneurs count on state aid. Protective programs are launched aimed at quick reaction and financial support for the maintenance of enterprises – the Crisis Shield. How the state helped entrepreneurs is presented by the results of research carried out at that time among enterprises operating throughout Poland. In this article, the author will compare two perspectives of perceiving this pandemic situation in the country, in the context of losses and deterioration of the situation of Polish enterprises, as well as in the context of dynamic development and a large step towards the use of modern technologies and artificial intelligence.

Keywords: pandemic, development, collapse, crisis, management, awareness

Pandemia COVID-19 rozpoczęła się w Polsce oficjalnie 4 marca 2020 r., kiedy to zarejestrowano i potwierdzono pierwszy przypadek osoby zakażonej wirusem SARS-CoV-2. Pierwszy przypadek śmiertelny odnotowano 12 marca 2020 r., a pierwsze poważne obostrzenia rządowe wprowadzono między 12 a 16 marca br. Artykuł powstał w celu zobrazowania dynamiki epidemii COVID-19 w Polsce, skuteczności interwencji rządowych oraz wpływu sytuacji pandemicznej na polską gospodarkę.

Koronawirus zatacza coraz szersze kręgi i znacząco wpływa na funkcjonowanie firm i całych gospodarek. Cele biznesowe wielu firm na rok 2020 musiały ulec przeformułowaniu i reorganizacji a plany rozwojowe musiały rodzić się na nowo. Obecny kryzys powoduje, że wiele firm zmienia swój sposób działania, w tym kanały sprzedaży i łańcuchy dostaw. Najbliższy rok, być może i dłużej trzeba będzie funkcjonować z szeregiem dodatkowych obostrzeń dotyczących sposobu przemieszczania się, komunikacji czy prowadzenia relacji biznesowych, a to z kolei wymusi zmiany w sposobie funkcjonowania backoffice i konieczności dalszej transformacji funkcji finansowych przedsiębiorstwa. Skutki COVID-19 wymagają reakcji w zakresie wyznaczania priorytetów w dłuższej perspektywie. CFO (chief executive officer), jako liderzy finansowi znajdują się na froncie walki z wpływem pandemii koronawirusa, pomagając swoim firmom przezwyciężyć kryzys zdrowotny i gospodarczy, którego czas trwania jest bliżej nieznanym. Należy przyjrzeć się całej sytuacji i rozpatrywać ją w dłuższej i szerszej perspektywie analizując różnorodne zależności pomiędzy poszczególnymi elementami światowych gospodarek, głównie pod kątem wpływu na finanse i funkcjonowanie przedsiębiorstw. Dla dyrektorów finansowych polskich firm oczywista jest konieczność poszukiwania innowacji w działaniu i dalsza automatyzacja. Ostatnie miesiące pokazują, że najlepiej radzą sobie firmy, które bezpiecznie są w stanie przestawić się na pracę zdalną oraz mogą szybko podejmować decyzje na bazie wiarygodnych danych. Po kilku tygodniach kryzysu, okazuje się, że w przypadku wielu przedsiębiorstw to właśnie COVID-19 jest odpowiedzialny za transformację firmy¹.

Jak się okazało Polska nie była i w dalszym ciągu nie jest wystarczająco dobrze przygotowana na pracę zdalną, która okazała się jedynym rozwiązaniem dla wielu firm. Jak wynika z przeprowadzonego badania aż 35% polskich firm natrafiło na bariery, które uniemożliwiły wprowadzenie pracy zdalnej. W tym 13% w ogóle nie miało takiej możliwości, a 22% z nich zrobiło to jedynie częściowo. Dobra wiadomość jest taka, że nadal 65% przedsiębiorców zapewniło środki i możliwość pracy zdalnej swoim pracownikom. W tych firmach średnio 82% pracowników pracuje z domu².

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie wyników badań przeprowadzonych przez Stowarzyszenie Inicjatywa Firm Rodzinnych (IFR) w Warszawie wśród przedsiębiorców dotkniętych kryzysem w czasie trwania pandemii koronawirusa oraz przedstawienie w tym kontekście istotności ludzkiego czynnika w inteligentnym za-

¹ M. Dziurdzia, *Finanse i transformacja biznesu*, <https://www.pwc.pl/pl/artykuly/analiza-wplywu-skutkow-covid-19-na-przyszla-sytuacje-firmy.html> [30.07.2020].

² *Wpływ koronawirusa na polskie przedsiębiorstwa*, https://www.devire.pl/wp-content/uploads/2020/03/Raport_Devire_Wp%C5%82yw_koronawirusa_na_polskie_przedsi%C4%99biorstwa.pdf [30.07.2020].

rządzeniu, umiejętności zarządzania zmianą i sobą w zmianie, otwartości na permanentne kształcenie.

Rząd polski podjął szereg działań antykryzysowych, aby wyjść firmom naprzeciw, jednak czy to jest zadowalające w opinii samych zainteresowanych? Jak pokazują badania przeprowadzone przez Stowarzyszenie Inicjatywa Firm Rodzinnych³, ponad 80% firm rodzinnych oczekuje od rządu przedstawienia konkretnego planu rozmrożenia gospodarki⁴.

IFR przeprowadziło dwa badania. Pierwsze zatytułowane „Czy państwo da szansę Twojej firmie?” pozwoliło poznać perspektywę przedsiębiorców, którzy wypowiedzieli się w tej kwestii. Kolejne dotyczyło opinii przedsiębiorców rodzinnych o drogach wychodzenia z kryzysu wywołanego pandemią koronawirusa.

Pierwsze badanie „Czy państwo da szansę Twojej firmie?”⁵

Badanie IFR rozpoczęto po ogłoszeniu wyników głosowania Sejmu RP nad projektem ustawy nad rozszerzeniem tzw. Tarczy Antykryzysowej, tuż przed wystąpieniem Prezesa Rady Ministrów na temat tzw. Tarczy Finansowej. Badanie przeprowadzono w okresie 8–13.04.2020 r. w formie elektronicznej ankiety z wykorzystaniem Formularzy Google. W badaniu wzięło udział 250 firm rodzinnych z całego kraju⁶.

Przedsiębiorcy oczekują od władz czegoś więcej niż jedynie kolejnych działań osłonowych. Oczekują inteligentnego, selektywnego podejścia nakierowanego na odmrożenie gospodarki. Przedsiębiorcy liczą na pokazanie siły i sprawności państwa nie tylko w narzucaniu i egzekwowaniu ograniczeń, ale przede wszystkim w ich usuwaniu. Przedsiębiorcy uważają, że państwo powinno na bieżąco wyciągać wnioski ze skutków dotychczasowych działań, aby przywracać normalność.

W celu wznowienia aktywności gospodarczej i ograniczenia kosztów społecznych przedsiębiorcy oczekują:

- zaufania ze strony organów państwa – oparcie się na oświadczeniach i prostych procedurach w udzielaniu wsparcia;

³ Stowarzyszenie Inicjatywa Firm Rodzinnych (IFR) powstało w 2008 roku w Warszawie z inicjatywy osób, reprezentujących środowiska biznesu, akademickie oraz eksperckie. IFR jest największą i najstarszą organizacją reprezentującą środowisko firm rodzinnych, zrzeszającą około 500 przedsiębiorców z całej Polski, którzy reprezentują blisko 600 firm zatrudniających prawie 27 500 pracowników z obrotem ponad 7,5 mld. Misją Stowarzyszenia jest wspieranie wolności gospodarczej, państwa prawa i społeczeństwa obywatelskiego, którego filarem jest środowisko firm rodzinnych. Jednym z głównych celów jest integracja i wymiana doświadczeń środowiska, w tym promowanie filozofii oraz utrzymania dziedzictwa przedsiębiorczości w rękach kolejnych pokoleń. Więcej informacji na: www.firmyrodzinne.pl, www.firmyrodzinne.eu [30.07.2020].

⁴ *Czy Państwo da szansę Twojej firmie?, Raport IFR z badania opinii przedsiębiorców rodzinnych nt. odmrażania gospodarki*, <https://firmyrodzinne.pl/raport-ifr-z-badania-opinii-przedsiębiorcow-rodzinnych-nt-odmrażania-gospodarki/> [03.08.2020].

⁵ Ibidem.

⁶ *Publikacja wyników badań*, <https://www.firmyrodzinne.eu/>, <https://firmyrodzinne.pl/> [03.08.2020].

- przedstawienia nie później niż za 10 dni konkretnego planu odmrażania życia społecznego i gospodarczego;
- uruchomienia handlu po spełnieniu przez ten sektor warunków sanitarnych;
- objęcia przez państwo specjalną opieką i kwarantanną seniorów oraz zarażonych w taki sposób, aby pozostałe osoby mogły wrócić do pracy⁷.

Przedsiębiorcy rodzinni czują odpowiedzialność nie tylko za swoje firmy, ale także za rodziny swoich pracowników i polską gospodarkę. Chcą pomóc maksymalnie złagodzić zbliżający się kryzys gospodarczy, kryzys zatrudnienia, kryzys przepływów finansowych. Widzą postęp w rozwiązaniach proponowanych przez rząd w ramach rozszerzenia Tarczy Antykryzysowej i Tarczy Finansowej, mimo że proces legislacyjny jeszcze się nie zakończył. Jednak nadal połowa (50,4%) z nich uważa, że rozpoznanie ich potrzeb przez rząd nie jest jeszcze właściwe, a 72,8% krytycznie odnosi się do przedstawionych propozycji⁸. W swoich komentarzach przedsiębiorcy zwracają uwagę na nieprzejrzystość aktów prawnych i wrażenie, że beneficjentem może być sektor finansowy, a nie przedsiębiorcy. Obie Tarcze mają służyć ochronie, ale nie uruchamiają gospodarki, a to jest podstawowy warunek wyjścia z kryzysu.

Dodatkowo przedsiębiorcy proponują m.in.:

- oddanie przedsiębiorcom środków zamrożonych na kontach split payment oraz należnych od Urzędów Skarbowych w ramach prostych i przyjaznych procedur;
- ograniczenie ustawowe RRSO i marż bankom;
- przywrócenie, choćby tymczasowe, handlowych niedziel;
- zmianę techniki legislacyjnej, w celu stworzenia prawa łatwego do przeczytania i zrozumienia⁹.

Rozszerzenie tzw. Tarczy Antykryzysowej i Tarczy Finansowej nie przeszły jeszcze pełnej ścieżki legislacyjnej, jednak już są żywo komentowane w środowisku przedsiębiorców, co znalazło swoje odzwierciedlenie w wynikach badania przeprowadzonego przez Stowarzyszenie Inicjatywa Firm Rodzinnych. Jednak głównym tematem badania nie były tylko rozwiązania proponowane przez rząd w obu Tarczach, ale przede wszystkim poznanie zdania przedsiębiorców o tym, jakie szanse państwo daje na przetrwanie ich firm oraz miejsc pracy. Obie Tarcze częściowo chronią przed stratami, ale nadal nie odmrażają życia gospodarczego i społecznego. Pomoc jest ważna, ale ważniejsza jest droga powrotu na ścieżkę rozwoju, powstrzymanie wzrostu bezrobocia i ratowanie finansów publicznych.

Przedsiębiorcy rodzinni czują się odpowiedzialni nie tylko za swoje firmy, ale także za swoich pracowników i ich rodziny. Nie chcą tylko i wyłącznie wyciągać rąk po pomoc publiczną, która jest teraz potrzebna i ważna, ale przede wszystkim chcą pomóc Polsce wyjść z kryzysu gospodarczego i społecznego. Do wzmocnienia służby zdrowia potrzebne będą sprawna gospodarka i państwo.

⁷ *Czy Państwo da szansę Twojej firmie?, Raport IFR z badania opinii przedsiębiorców rodzinnych nt. odmrażania gospodarki*, <https://firmyrodzinne.pl/raport-ifr-z-badania-opinii-przedsiębiorcow-rodzinnych-nt-odmrażania-gospodarki/> [03.08.2020].

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

Wyniki badania ukazały, iż w ciągu trzech miesięcy (od kwietnia 2020 r.) upadłość może dotknąć aż 46% przedsiębiorstw rodzinnych, z czego najbliższego miesiąca nie przetrwa 9,2%. Większość z nich (aż 58%) to firmy objęte rozszerzeniem Tarczy Antykryzysowej, czyli zatrudniające ponad 9 osób, 58% zbadanych to dojrzałe i działające ponad 10 lat firmy, a 72% prowadzi działalność w miejscowościach poniżej 500 tysięcy mieszkańców¹⁰.

Przedsiębiorcy dostrzegają pewien postęp działań antykryzysowych rządu. Choć nadal większość (50,4%) przedsiębiorców rodzinnych nie ocenia pozytywnie rozpoznania potrzeb pracodawców przez rząd, a część (8,8%) nawet nie liczy na wsparcie, to jednak poziom niezadowolienia w porównaniu do oceny pierwszej wersji Tarczy Antykryzysowej w poprzednim badaniu IFR pt. Jak państwo pomogło Twojej firmie? zmalał o niemal 17%. Podobnie, w porównaniu do badania z początku kwietnia, spadła z 83,3% do 72,8% liczba przedsiębiorców, którzy krytycznie oceniają rządowe propozycje¹¹.

Jedynie 6,8% przedsiębiorców jest przekonanych, że państwo zdąży udzielić im wsparcia nim zbankrutują, ale aż 47,6% nie potrafi wypowiedzieć się na ten temat. Są nieufni wobec sprawnego przeprowadzenia działań pomocowych przez władze, boją się biurokracyjnych zawiłości i czekają na konkretną realizację obietnic¹².

Przedsiębiorcy oczekują od rządu czegoś więcej niż kolejnych działań osłonowych, które są bezdyskusyjnym minimum. Oczekują inteligentnego, selektywnego podejścia nakierowanego na odmrożenie gospodarki. Liczą na pokazanie siły i sprawności państwa nie tylko w narzucaniu i egzekwowaniu ograniczeń, ale również w ich usuwaniu. O epidemii koronawirusa wiemy więcej niż miesiąc temu, więc władze powinny zacząć wyciągać wnioski ze skutków dotychczasowych działań, aby przywracać normalność. Świadczą o tym ocenione przez przedsiębiorców przykładowe pomysły pomagające znosić ograniczenia.

Pytanie „Czy państwo powinno zaryzykować i udzielać pomocy na podstawie samych tylko oświadczeń zamiast wniosków?” zadane było przed ogłoszeniem Tarczy Finansowej i tu należy stwierdzić, że zawarte w niej deklarowane podejście jest zgodne z oczekiwaniami 67,6% przedsiębiorców. Ogromna większość przedsiębiorców (81,6%) oczekuje przedstawienia przez rząd konkretnego planu rozmrożenia gospodarki. Prawie ¾ przedsiębiorców (74,8%) zgadza się z propozycją, otwarcia galerii handlowych pod warunkiem zachowania niezbędnych środków ostrożności oraz liczenia odwiedzających i limitu na metr kwadratowy¹³. W komentarzach podkreślają, że ma to znaczenie nie tylko biznesowe, ale i psychologiczne, redukujące strach i zmęczenie powodowane restrykcjami, które powinny być zmniejszane, nawet jeśli konieczne są nakłady finansowe na wypełnienie określonych warunków. Potwierdzeniem tej postawy jest oczekiwanie ponad ⅔ respondentów (67,2%) otwarcia szkół i gastro-

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

nomii, pod warunkiem wprowadzenia obowiązkowej kwarantanny i otoczenia na koszt państwa opieką osób powyżej 65. roku życia i osób poddających się kwarantannie dobrowolnie lub ze wskazania służb sanitarnych. Koszt tej opieki z pewnością będzie niższy niż skutki dalszego zamrożenia gospodarki. Opieką dla osób w kwarantannie mogą zająć się na przykład osoby obecnie bezrobotne, a przeszkolone i finansowane przez Urzędy Pracy¹⁴.

Opinie co do warunkowego otwarcia granic i zniesienia obowiązku kwarantanny dla osób wjeżdżających do Polski z UE, pod warunkiem przejścia szybkiego testu na granicy oraz uruchomienia aplikacji lokalizacyjnej są bardzo podzielone. Zwolennicy zniesienia kwarantanny (38%) lekko przeważają nad zwolennikami jej utrzymania (34,4%), a pozostałe 27,6% ma trudności z oceną tego rozwiązania¹⁵. Temat ten ma szczególne znaczenie dla pracowników i przedsiębiorców rejonów przygranicznych.

Również, choć mniej, podzielone są opinie dotyczące propozycji, aby rząd wyposażał za darmo wszystkich obywateli w zestawy ochronne i zobowiązał ludność pod wysokimi karami do ich używania, żeby umożliwić przywrócenie normalnej działalności handlowej. Choć 44,8% przedsiębiorców popiera to rozwiązanie, to 36% woli pieniądze na ten cel przeznaczyć na wsparcie biznesu, a 10% uważa, że ludzie nie będą korzystać z tych zestawów¹⁶.

Przedsiębiorcy mieli też możliwość przedstawienia swoich propozycji konkretnych rozwiązań, których oczekują najbardziej w celu przyspieszenia powrotu ich firmy do rentowności. Najczęstsze i najbardziej interesujące pomysły to:

- bardzo tanie i dostępne kredyty, z ustawowo ograniczonym RRSO lub marżą bankową. Dziś banki dostały dofinansowanie, podniosły oprocentowanie i kryteria kredytów. Co najgorsze, tak robi m.in. państwowy bank PKO BP. Panuje opinia, że pomoc skierowana jest do sektora finansowego, nie do realnej gospodarki;
- wcześniejszy i prostszy zwrot VAT, odstąpienie od *split payment* – dlaczego przedsiębiorca nie może użyć swoich pieniędzy, a musi prosić o wsparcie państwa?
- rozliczenie czasu pracy pracownika w okresie rocznym – żeby mieć szansę na odpracowanie przestojów;
- stałe lub tymczasowe przywrócenie niedziel handlowych po zakończeniu epidemii np. do końca 2020, aby zwiększyć szansę na odrobienie strat z okresu zamknięcia handlu;
- sprawne działanie urzędów za pomocą środków komunikacji elektronicznej. Inwestycje w digitalizację administracji państwowej i infrastrukturę internetową, aby historia przeciążonych łącz nie powtórzyła się w przypadku nawrotu pandemii lub innej podobnej katastrofy;
- ograniczenie formalności i biurokratycznych wymogów, a przede wszystkim zmian mentalności polityków i urzędników, którzy traktują przedsiębiorców jak poten-

¹⁴ Ibidem.

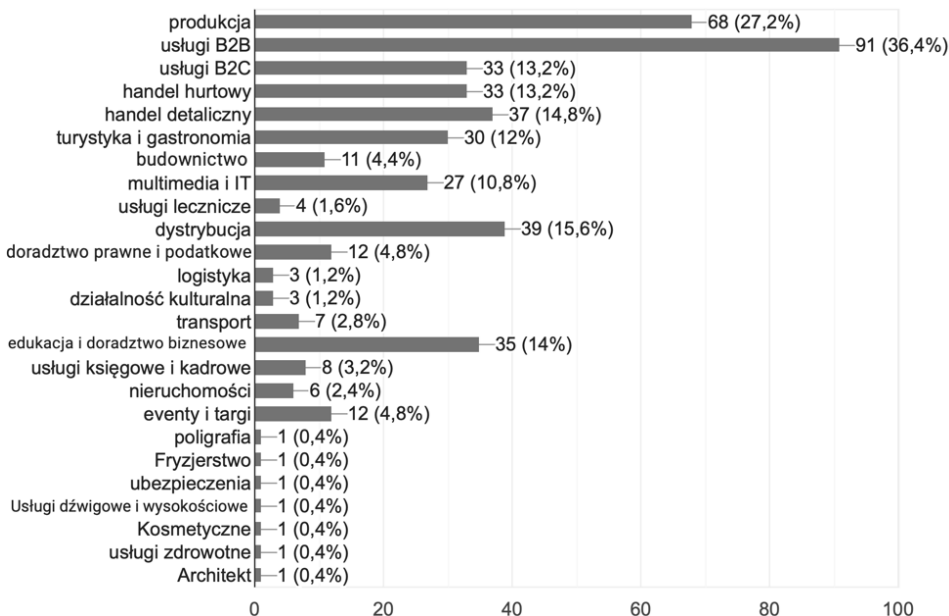
¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

cialnych złodziei. Czy półprzytomny pacjent przywieziony na SOR pisze wniosek o pomoc, czy się jej wpierv udziela, a dopiero potem potwierdza ubezpieczenie?

- zmiana techniki legislacyjnej. Uchwalone pakiety zmian do zmian są nieczytelne, nieprzejrzyste, sprawiające wrażenie matni¹⁷.

Wykres 1. Branże firm objętych badaniem „Czy państwo da szansę Twojej firmie?”

Źródło: Raport IFR z badania opinii przedsiębiorców rodzinnych nt. odmrażania gospodarki, Czy państwo da szansę Twojej firmie?, <https://firmyrodzinne.pl/raport-ifr-z-badania-opinii-przedsiębiorcow-rodzinnych-nt-odmrażania-gospodarki/?fbclid=IwAR3kQOMvN1SIGpRX7g3mrzF4oL1L7xjMBnIXAiOEqzWCPlwd6vvggJ0xHRo> [03.08.2020].

Drugie badanie „Jak państwo pomogło Twojej firmie?”¹⁸

Badanie przeprowadzono w formie elektronicznej ankiety w okresie 31.03–02.04.2020 r. Udział w badaniu wzięło 156 firm rodzinnych¹⁹ z całego kraju.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ *Jak Państwo pomogło Twojej firmie?*, <https://firmyrodzinne.pl/raport-ifr-z-badania-opinii-przedsiębiorcow-rodzinnych-o-tarczy-antykryzysowej/> [03.08.2020].

¹⁹ Firma rodzinna to przedsiębiorstwo prowadzone w dowolnej formie prawnej, w którego prowadzenie zaangażowane są minimum 2 osoby spokrewnione lub spowinowaczone ze sobą. Prowadzenie przedsiębiorstwa oznacza co najmniej jedną z następujących form zaangażowania: zatrudnienie, pomoc nieodpłatna, własność lub współwłasność, uczestnictwo w organach statutowych firmy rodzinnej. Definicja przyjęta na potrzeby realizacji projektu pt.: „*Tworzenie systemu sieciowego wsparcia przedsiębiorczości rodzinnej – lokalne centra kompetencji rozwoju firm rodzinnych*”, realizowanego przez Stowarzyszenie Inicjatywa Firm Rodzinnych, <https://www.>

Stowarzyszenie Inicjatywa Firm Rodzinych po ogłoszeniu wyników głosowania Sejmu RP nad projektem ustawy tzw. Tarczy Antykryzysowej oraz podpisania przegłosowanego pakietu przez Prezydenta RP przeprowadziło wśród firm rodzinnych badanie poświęcone ocenie działań władz państwa skierowanych na ratowanie polskich przedsiębiorców przed skutkami kryzysu gospodarczego wywołanego pandemią koronawirusa.

Polscy przedsiębiorcy rodzinni bardzo krytycznie podchodzą do Tarczy Antykryzysowej. Zdecydowana większość z nich negatywnie ocenia trafność rozpoznania ich potrzeb przez rząd (67,3%) oraz przygotowany pakiet wsparcia (83,3%)²⁰.

Lepiej oceniane są starania Rzecznika Małych i Średnich Przedsiębiorców – zebrał on jedynie 46,8% negatywnych ocen, choć prawie tyle samo przedsiębiorców (41,7%) wstrzymało się od oceny jego roli, zapewne dlatego, że działał on poza głównym nurtem mediów oraz nie jest bezpośrednio zaangażowany w proces legislacyjny. Sejm stracił wiarygodność w oczach przedsiębiorców i zebrał aż 85,3% negatywnych ocen²¹. Jednak przedsiębiorcy dostrzegli rolę Senatu i negatywnie jego wkład w Tarczę Antykryzysową oceniło jedynie 33,8%. Przedsiębiorcy dostrzegli więc senackie poprawki oraz ich bezkompromisowe odrzucenie przez większość sejmową. Lepiej niż rząd i Sejm oceniana jest działalność władz lokalnych na rzecz ratowania biznesów. Choć wynik 55,8% ocen negatywnych nie zadowala, jednak jest to zupełnie inny obraz starań władz lokalnych niż efektów działań rządu i Sejmu²².

Obecne ograniczenia działalności gospodarczej rodzą obawę 57,7% firm, które stwierdzają, że nie przetrwają najbliższych 12 tygodni. Natomiast 44,3% twierdziło, że nie doczeka nawet 9 tygodni. Firmy rodzinne przewidywały poważne problemy, pomimo obowiązywania Tarczy Antykryzysowej już od kwietnia 2020 r. Bankructwo firm oznacza jednocześnie ruinę rodzin przedsiębiorców. Dla 91% respondentów dochody z firmy stanowią ponad połowę rodzinnych dochodów. Dla 71,8% to ponad trzecia część dochodów. Są to firmy dojrzałe: 69,9% z nich działa ponad 11 lat. Tworzą krajobraz poza metropoliami, bo 69,2% z nich działa w miejscowościach poniżej 0,5 mln mieszkańców. Są rozwojowe i z aspiracjami, bo jedynie 30,1% z nich koncentruje się tylko na rynku lokalnym. Pozostałe działają na skalę międzynarodową i ogólnopolską. Jedynie 34% respondentów to mikrofirmy²³. Wśród środków na uzdrowienie sytuacji przeważają następujące pomysły przedsiębiorców:

- 1) 43,6% – dofinansowanie na preferencyjnych warunkach z gwarancją kredytową BGK,
- 2) 71,2% – dofinansowanie wynagrodzeń pracowników w czasie przestoju dla wszystkich firm,

firmyrodzinne.eu/course/view.php?id=6 oraz <http://familybusiness.ibrpolska.pl/model-trzech-okregow/> [03.08.2020].

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

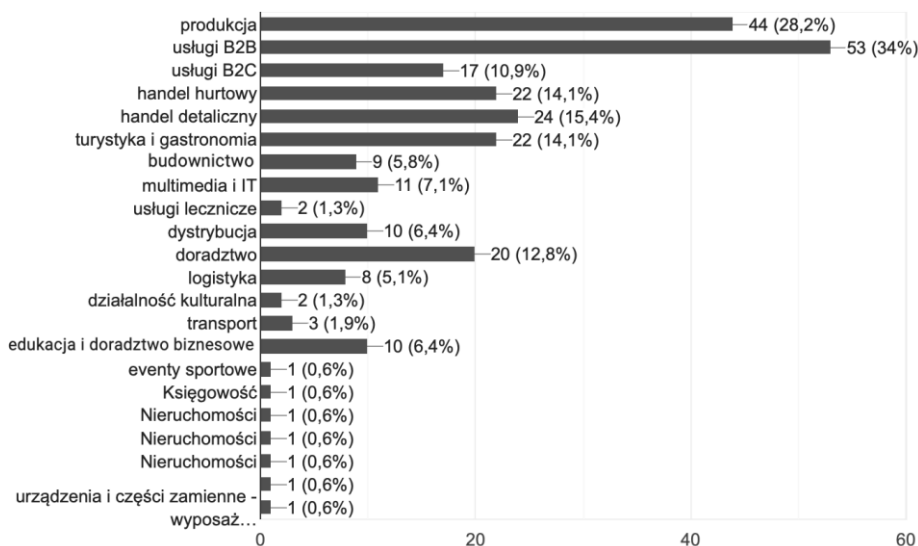
²² Ibidem.

²³ Ibidem.

- 3) 82,7% – zwolnienie wynagrodzeń z podatku dochodowego i składek ZUS dla wszystkich firm,
- 4) 51,9% – pokrycie przez ZUS wynagrodzeń w okresie kwarantanny,
- 5) 35,9% – wprowadzenie/zwiększenie elastyczności norm czasu pracy i wynagrodzeń,
- 6) 50,6% – czasowe zawieszenie spłaty odsetek i rat kredytów oraz leasingów,
- 7) 57,1% – uwolnienia środków pieniężnych z kont split payment VAT,
- 8) 37,8% – ułatwienia w zakresie zwrotu podatku VAT,
- 9) 44,2% – przesunięcie na okres 3–6 miesięcy płatności podatków VAT, CIT, PIT i in.,
- 10) 53,2% – szeroko pojęta deregulacja upraszczająca prowadzenie biznesu²⁴.

Według wyników badania w odczuciu przedsiębiorców rodzinnych Tarcza Antykryzysowa jest jedynie plastrem na rany zadane przez kryzys. To żadna ochrona, to żadne lekarstwo, żadna terapia, żaden plan wyjścia z kryzysu. To chwilowe zatrzymanie krwotoku, ale nie reanimacja i nie rehabilitacja pacjenta, jakim jest polska przedsiębiorczość w wyniku zderzenia z pandemią.

Wykres 2. Branże firm objętych badaniem „Jak państwo pomogło Twojej firmie?”

Źródło: Raport IFR z badania opinii przedsiębiorców rodzinnych o Tarczy Antykryzysowej, *Jak państwo pomogło Twojej firmie?*, <https://firmyrodzinne.pl/raport-ifr-z-badania-opinii-przedsiębiorcow-rodzinnych-o-tarczy-antykryzysowej/?fbclid=IwAR3DEIVYOPmiDWRP13JbMIFf8nFPjYDs6hAmPFI-mifp6XJI3PCcfMh9u88> [03.08.2020].

Mariusz Gołaszewski, który od 12 lat zgłębia istotę kryzysów gospodarczych, skupia się na sposobach przeciwdziałania utracie płynności finansowej, w książce zatytułowanej *Wpływ kryzysu COVID-19 na finanse* jest omawia ryzyka związane z utratą zdolności kredytowej i podaje sposoby, jak się z nimi zmierzyć²⁵.

²⁴ Ibidem.

²⁵ M. Gołaszewski, *Wpływ kryzysu COVID – 19 na finanse* jest, Warszawa 2020.

W roku 1989 zalegalizowano prywatną działalność gospodarczą, co skutkowało masowym zakładaniem przedsiębiorstw. To okres, w którym powstało wiele firm rodzinnych. Spora część z nich funkcjonuje do dziś i ma się bardzo dobrze. W ramach badania sprawdziliśmy, jak wygląda rozkład firm rodzinnych w Polsce. W większości są to mikroprzedsiębiorstwa o zasięgu lokalnym, w wieku 10–20 lat, gdzie właścicielem jest mężczyzna, a w strukturach firmy nie ma wyodrębnionego zarządu. Przedsiębiorstwa te działają w handlu hurtowym i detalicznym oraz w przemyśle. Najwięcej firm rodzinnych działa w województwie mazowieckim (17%), wielkopolskim (12%), śląskim (11%) oraz małopolskim i dolnośląskim (po 10%)²⁶.

Polska jest przedsiębiorczym krajem, o czym świadczy liczna zbiorowość firm. Ważnym filarem przedsiębiorczości są natomiast firmy rodzinne, które budują swoją strategię na tradycyjnych wartościach. Rola firm rodzinnych w gospodarce jest nie do przecenienia, choć ich udział w tworzeniu PKB jest wyraźnie niższy niż w rozwiniętych gospodarkach.

Według szacunków Grzegorza Maliszewskiego²⁷ firmy rodzinne według szerokiej definicji (36% ogólnej grupy przedsiębiorstw) odpowiadają za ok. 18% (322 mld) polskiego PKB. W krajach rozwiniętych ten odsetek przekracza 50%. Grupa firm rodzinnych według definicji bardzo wąskiej tworzy natomiast ok. 2% polskiego PKB. Ten relatywnie niski w stosunku do innych krajów europejskich udział może być efektem wysokiego udziału mikrofirm w liczbie przedsiębiorstw ogółem, ale też w grupie firm rodzinnych. Niewielkie rozmiary firm oznaczają wysoką ich elastyczność i szybkie dostosowania do zmieniającego się otoczenia. To firmy, które szybko pojawiają się dostrzegając szanse rynkowe, ale też szybko opuszczają rynek, jeśli pomysł okaże się nietrafiony. Potwierdzają to inne statystyki. W 2016 roku średnio w miesiącu rejestrowano 23 tys. mikrofirm (dane do listopada 2016), ale jednocześnie wyrejestrowywano 21 tys. podmiotów. Z grupy nowozakładanych przedsiębiorstw tylko nieco połowa utrzymuje się na rynku 3 lata, a zaledwie nieco ponad 40% przetrwa 5 lat. Ta elastyczność polskich firm jest źródłem sukcesu polskiej gospodarki, która w mniejszym stopniu odczuwała skutki ostatnich recesji w gospodarce globalnej. W kolejnych latach rola firm rodzinnych w gospodarce będzie niewątpliwie rosła, na co wskazuje wysoki odsetek deklarowanych sukcesji.

Mamy 2 mln 300 tysięcy firm prywatnych w Polsce, firmy z tożsamością rodzinną to 828 tysięcy. Wszystkie firmy generują PKB Polski (w 2015 r.) na poziomie 1,79 bln zł, a firmy z tożsamością rodzinną wytwarzają: 322 mld zł (18% PKB). 57% z nich planuje sukcesję w przeciągu 5 lat, zatem 57% firm planujących sukcesję generuje przychód – 183, 54 miliarda złotych. Według światowych badań, tylko ok. 30% firm potrafi przejść z pierwszego do drugiego pokolenia. Czyli... zagrożonych jest 70% z nich, czyli kapitał o wartości 128,5 miliarda złotych!²⁸.

²⁶ *Firma rodzinna to marka*, Raport z badania przeprowadzonego w ramach projektu „Statystyka firm rodzinnych”, [https://www.ibrpolska.pl/baza-wiedzy/firma-rodzinna-to-marka/\[03.08.2020\]](https://www.ibrpolska.pl/baza-wiedzy/firma-rodzinna-to-marka/[03.08.2020]).

²⁷ Grzegorz Maliszewski – Główny Ekonomista Banku Millennium, w: *Firma rodzinna to marka*, [https://www.ibrpolska.pl/baza-wiedzy/firma-rodzinna-to-marka/\[03.08.2020\]](https://www.ibrpolska.pl/baza-wiedzy/firma-rodzinna-to-marka/[03.08.2020]).

²⁸ *Ibidem*.

Powyższe dane świadczą o tym jak ważna jest przedsiębiorczość rodzinna dla rozwoju polskiej gospodarki. Idąc tym tokiem, autorka artykułu podkreśla wagę skutecznego wspierania działalności polskich firm, w szczególności rodzinnych, zwłaszcza teraz w czasach kryzysu spowodowanego pandemią koronawirusa. Wirus COVID-19 przyspieszył wiele procesów edukacyjnych, które i tak byłyby nieuniknione w polskich firmach z uwagi na galopujący rozwój technologiczny. I to jest jedyny plus dla firm w czasie kryzysu pandemii koronawirusa. Firmy przeniosły się w większości i w miarę możliwości do Internetu, a zarządzanie zdalne zweryfikowało nie tylko kompetencje, ale także relacje pracownicze i wzajemny poziom zaufania pracodawca–pracownik.

Żyjemy w bardzo ciekawych czasach czwartej rewolucji przemysłowej 4.0 (Industria 4.0)²⁹. To era, w której inteligentne maszyny zdecydowanie wkraczają w życie człowieka. Zastanawiamy się w jaki sposób automatyzacja wraz z robotyką zmienia na dobre rynek pracy i świat zawodów. Przemysł 4.0 integruje ludzi oraz sterowane cyfrowo maszyny z Internetem i technologiami informacyjnymi. Bazuje na osiągnięciach trzeciej rewolucji przemysłowej. Choć bardzo dużo dzieje się w tej materii, to nadal pojawiają się trudności z jednoznaczną definicją sztucznej inteligencji.

Nie jest już dla nas zaskoczeniem, że w przeciągu kilku lat zmieni nasze życie i naszą pracę diametralnie. Czeka nas wiele zmian, przed nami konieczność ciągłego doskonalenia się w celu podążania za nowym i nieodgadnionym bytem. Zapewne pojawią się nowe problemy natury etycznej i prawnej wywołane przez sztuczną inteligencję (SI), z którymi przyjdzie nam się mierzyć. Nie ulega wątpliwości, że SI stopniowo, krok po kroku zmienia otaczający nas świat. A więc świat i ludzkość stoją przed wyzwaniem zarządzania sobą w ciągłej i galopującej zmianie, przed kreowaniem innowacyjnych rozwiązań, automatyzacją oraz sztuczną inteligencją napędzaną przez uczenie maszynowe³⁰.

Trzecie badanie „Wpływ koronawirusa na polskie przedsiębiorstwa”³¹

Kolejne ciekawe badanie zostało przeprowadzone metodą CAWI w marcu 2020 roku na bazie 2500 respondentów. Udział w badaniu wzięło: 38% managerów, 20% dyrektorów i CEO, 33% specjalistów, 9% na innych stanowiskach.

Prezesi firm nie mają złudzeń – koronawirus wpłynie negatywnie na ich przedsiębiorstwa. Przyznaje tak 69% respondentów w najnowszym badaniu firmy rekrutacyj-

²⁹ Czwarta rewolucja przemysłowa (niem. *Industrie 4.0*) – uogólniająca koncepcja odnosząca się do pojęcia „rewolucji przemysłowej” w związku ze współczesnym wzajemnym wykorzystywaniem automatyzacji, przetwarzania i wymiany danych oraz technik wytwórczych. Definicyjnie jest zbiorczym terminem dla technik i zasad funkcjonowania organizacji łańcucha wartości łącznie stosujących lub używających systemów cyberfizycznych Internetu rzeczy i przetwarzania chmurowego.

³⁰ K. Grochowska, *Sztuczna Inteligencja fundamentem innowacji w życiu i w biznesie*, [w:] *Świat nowych technologii*, red. J. Stawnicka, D. Morańska, W. Kubies, Sosnowiec 2019, s. 111.

³¹ M. Zawislak, *Wpływ koronawirusa na polskie przedsiębiorstwa*, https://www.signs.pl/_wpływ-koronawirusa-na-polskie-przedsiębiorstwa_,386362,artykul.html [03.08.2020].

nej i outsourcingowej Devire. Jak pracodawcy radzą sobie z obecną sytuacją? Jakie straty poniesie biznes? Z powodu dynamicznie zmieniającej się sytuacji związanej z koronawirusem konsekwencje już odczuwają branże: transportowa, turystyczna oraz eventowa. Pierwsze uderzenie otrzymał transport, najpierw ten międzynarodowy, a później krajowy. Biznes związany z eventami i kulturą praktycznie zamarł – odwołano koncerty, imprezy sportowe, spektakle, targi czy konferencje. Duża część sektora handlowego oraz gastronomicznego również znacząco ucierpiała. Głównie ze względu na zamknięcie galerii handlowych. W branżach, w których było to możliwe pracodawcy masowo wprowadzają pracę zdalną, a procesy przenoszą na dedykowane platformy on-line. W prezentowanym badaniu osoby odpowiedzialne za zarządzanie organizacjami prognozują potencjalne konsekwencje spowodowane koronawirusem, jakie odczuje ich biznes. Analizie poddano reakcje firm na sytuację spowodowaną koronawirusem, w tym: aktualny model wykonywania pracy, bariery, które uniemożliwiają wprowadzenie pracy zdalnej, długofalowe konsekwencje dla prowadzonego biznesu.

Główne wnioski z badania:

- Polska (nie)przygotowana na pracę zdalną – aż 35% polskich firm natrafiło na bariery, które uniemożliwiły wprowadzenie pracy zdalnej,
- 13% firm w ogóle nie miało możliwości wprowadzenia pracy zdalnej, a 22% z nich zrobiło to jedynie częściowo,
- 65% przedsiębiorców zapewniło środki i możliwość pracy zdalnej swoim pracownikom – duża część firm szybko zareagowała i wprowadziła konieczne zmiany,
- średnio 82% pracowników w badanych organizacjach przeszło na pracę zdalną³².

Dotychczas blisko połowa przedsiębiorstw pracowała zdalnie, ale tylko częściowo. Przy czym 67% firm, które dotychczas nie oferowały możliwości pracy zdalnej, zdecydowało się na taki krok po wybuchu pandemii COVID-19. Główną barierą, która uniemożliwia firmom wprowadzenie pracy zdalnej jest charakter wykonywanych obowiązków – 83%. W co trzeciej firmie natomiast zabrakło sprzętu elektronicznego (np. laptopów) dla wszystkich pracowników. Trzecią najczęściej wskazywaną barierą jest decyzja zarządu, który nie wierzy, że praca zdalna może funkcjonować sprawnie. Wskazało tak 10% respondentów w odpowiedziach „Inne”. Wśród branż, które w największym stopniu wprowadziły pracę zdalną w swoich firmach, znalazły się: Nieruchomości, IT i telekomunikacja, Usługi dla biznesu oraz SSC/BPO. Branże, które nie wdrożyły możliwości pracy zdalnej to: handel, administracja publiczna, transport, spedycja i logistyka oraz motoryzacja i lotnictwo³³.

Wpływ koronawirusa na kondycję firm

Prezesi firm nie mają złudzeń – koronawirus wpłynie negatywnie na ich przedsiębiorstwa. 69% respondentów badania sądzi, że obecna sytuacja spowodowana koronawi-

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

rusem wpłynie negatywnie na kondycję ich firmy. Tylko 5% pracodawców widzi szansę dla swojego przedsiębiorstwa – to grupa, która zadeklarowała, że aktualna sytuacja wpłynie pozytywnie na ich biznes³⁴.

Jak koronawirus wpłynie na poszczególne województwa?

Najbardziej pesymistycznie nastawieni są pracodawcy z województwa łódzkiego. Łódź to zaraz po Warszawie miejsce z największą liczbą zachorowań na COVID-19. Za Łodzią plasuje się Wielkopolska, która jako jeden z pierwszych regionów w Polsce, odczuła konsekwencje pandemii. Trzecie miejsce na podium zajęły ex aequo woj. śląskie i mazowieckie³⁵.

Jakie straty poniesie biznes? Co z miejscami pracy?

Z badania wynika, że firmy w największym stopniu spodziewają się redukcji popytu na produkt czy usługę – deklaruje tak 48% respondentów. Nieunikniona wydaje się również być redukcja zatrudnienia – przyznaje blisko połowa osób zarządzających firmami – 45%. W największym stopniu zwolnienia dotkną branże: produkcja i lotnictwo (80% pracodawców spodziewa się redukcji zatrudnienia) oraz Handel i gastronomia (59% pracodawców również nie wyklucza zwolnień). W najmniejszym stopniu zagrożenie zwolnieniami notujemy w branżach: budowlanej oraz nieruchomości – 27% pracodawców wskazuje, że sytuacja spowodowana koronawirusem może wiązać się z redukcją zatrudnienia – a także w obszarze IT i telekomunikacji (29% wskazań). Realnymi zagrożeniami są również problemy z płynnością (44% firm) oraz brak możliwości realizacji zobowiązań czy kontraktów (40% wskazań)³⁶.

Ocena sytuacji i kondycji polskich firm w III kwartale 2020 r.

Na dzień 3 sierpnia 2020 r. można stwierdzić, że pakiety pomocowe dla firm i odmrożenie gospodarki spowodowały stopniową poprawę sytuacji mikro-, małych i średnich firm. Ponadto wskaźnik Barometru EFL po raz pierwszy od III kwartału 2019 roku przekroczył 50 pkt, co wskazuje na korzystną ocenę warunków do rozwoju sektora MŚP. Mimo to przedsiębiorcy mniej optymistycznie niż w maju patrzą na perspektywy powrotu do stanu sprzed pandemii. „Wszystko zależy od sytuacji epidemiologicznej, jednak gospodarka najwcześniej w połowie 2021 roku powróci do poziomu aktywności sprzed kilku miesięcy” – ocenia Łukasz Kozłowski, główny ekonomista Federacji Przedsiębiorców Polskich³⁷.

³⁴Ibidem.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem.

³⁷ M. Zawiślak, *Poprawia się kondycja finansowa małych i średnich przedsiębiorstw*, <https://www.signs.pl/poprawia-sie-kondycja-finansowa-malych-i-srednich-przedsiębiorstw,387959,artykul.html> [03.08.2020].

Aktualna sytuacja mikro- i małych przedsiębiorstw po wygaśnięciu części instrumentów w ramach tarczy antykryzysowej jest względnie stabilna. Przyczyniły się do tego zwolnienia na okres trzech miesięcy z obowiązku płacenia składek na ubezpieczenia społeczne oraz wypłaty postojowego, dzięki czemu poprawiła się płynność finansowa firm. Poza tym gospodarka już w znacznym stopniu się odmroziła, więc firmy zaczynają generować przychody na pokrycie bieżących zobowiązań finansowych.

Do 16 lipca Zakład Ubezpieczeń Społecznych wypłacił ponad 2,2 mln świadczeń postojowych dla osób prowadzących działalność gospodarczą i osób na umowach cywilnoprawnych na łączną kwotę 4,3 mld zł. Z kolei umorzenia składek za marzec, kwiecień i maj przekroczyły 7,5 mld zł. To zobowiązania ok. 2 mln firm za 6,5 mln osób ubezpieczonych³⁸. Należy podkreślić, że nadal nie wygasła całość pomocy, jaką firmy mogły i mogą otrzymywać w ramach wsparcia antykryzysowego. Tarcza finansowa jest instrumentem długoterminowym, a kwoty przyznawane w ramach tych subwencji są wysokie. W przypadku mikrofirm mogą one sięgać 300 tys. zł, a w przypadku firm małych, zatrudniających do 49 pracowników, są jeszcze wyższe. Są to zobowiązania, których spłata jest rozłożona na okres powyżej roku, do trzech lat, więc firmy nie powinny mieć kłopotu z płynnością finansową – wyjaśnia główny ekonomista Federacji Przedsiębiorców Polskich – Łukasz Kozłowski³⁹.

Jak informuje Polski Fundusz Rozwoju, odpowiedzialny za tarczę finansową, do 3 sierpnia 2020 r. skorzystało z niej blisko 346 tys. firm zatrudniających łącznie ponad 3 mln pracowników. Za pośrednictwem banków trafiło do nich prawie 60,5 mld zł, z tego 18,7 mld do mikroprzedsiębiorstw, a 42 mld do małych i średnich⁴⁰. W sytuacji, kiedy nie będzie kolejnych fal pandemii, przywrócenie aktywności gospodarczej po wygaśnięciu większości obostrzeń będzie sprawniejsze i szybsze.

Barometr EFL⁴¹ wskazuje, że nastroje wśród polskich przedsiębiorców się poprawiają. To nie zmienia faktu, że nieco bardziej realistycznie niż jeszcze w maju patrzą na perspektywy powrotu do normalnego działania. 40 % badanych przez EFL firm z sektora MŚP wierzy, że koniunktura wróci do ich branży w przyszłym roku. W maju odsetek ten sięgał 58 % Tylko 6 % liczy, że stanie się to w ciągu kilku miesięcy (poprzednio 18 %), za to dwukrotnie wyższy jest odsetek tych przedsiębiorców, którzy wskazują na okres dwóch–trzech lat (z 19 % w maju do 39 % na przełomie czerwca i lipca). Jednocześnie zwiększa się grupa firm, których zdaniem koronawirus nie odcisnie piętna na gospodarce⁴².

Sytuacja zależy jednak od specyfiki działalności – firmom z branży eventowej, gastronomicznej czy turystyczno-rekreacyjnej trudniej będzie odrobić straty. Nadal jednak pozostaje niepewność czy pandemia już odeszła na dobre, co blokuje decyzje inwe-

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ *Tarcza Finansowa PFR dla firm i pracowników*, <https://pfrsa.pl/tarcza-finansowa-pfr.html> [03.08.2020].

⁴¹ Barometr EFL, <https://media.efl.pl/reports/16871> [03.08.2020].

⁴² M. Zawisłak, *Poprawia się kondycja finansowa małych i średnich przedsiębiorstw*, op. cit.

stycyjne przedsiębiorców. Zdaniem eksperta Federacji Przedsiębiorców Polskich⁴³ na pewno proces odbudowy gospodarki w pewnym momencie znacznie hamować i będzie znacznie trudniejszy. Dopiero w perspektywie połowy, być może końcówki 2021 roku będziemy mogli mówić o tym, że gospodarka powróciła do takiego poziomu aktywności, z jakim mieliśmy do czynienia na przełomie 2019 i 2020 roku – przekonuje Łukasz Kozłowski⁴⁴.

Trudno też na razie oszacować, ile firm upadnie na skutek pandemii koronawirusa. Jak podaje Coface, w I połowie 2020 roku sądy ogłosiły upadłość i restrukturyzację 452 firm, nieznacznie mniej niż w analogicznym okresie 2019 roku (467), jednak fala bankructw może dopiero nadejść. Wydaje się, że większość firm będzie w stanie przetrwać kryzys, ponieważ otrzymały odpowiednio duże wsparcie płynnościowe, a okres lockdownu gospodarczego nie był aż tak długi. Jeśli pandemia będzie się przedłużać, to skala likwidacji działalności gospodarczej będzie znacznie większa. Paradoksalnie zaobserwowano wzrost liczby płatników składek zarejestrowanych w ZUS-ie i boom na mikrodziałalność gospodarczą, bowiem w niektórych sektorach, jak transport i logistyka, popyt na pracę realizowaną przez mikrofirmy znacznie zwiększył się – analizuje główny ekonomista Federacji Przedsiębiorców Polskich⁴⁵.

Zagrożenie epidemią stało się dziś absolutnie najważniejszym wyzwaniem o charakterze gospodarczym, społecznym i politycznym. Radzenie sobie z globalnie rozwijającą się epidemią, a w jej następstwie z kryzysem gospodarczym, a zwłaszcza zagrożeniem poważnego pogorszenia się sytuacji na rynku pracy wymaga zmiany paradygmatów myślenia o przyszłości w perspektywie najbliższych lat. Do dziś najważniejszą cechą współczesnej globalizacji była rewolucja w sferze technologii informacyjnych, która sprawiła, że technologie teleinformatyczne, Internet, a także automatyzacja i robotyzacja dotarły do najdalszych zakątków świata, choć tempo zmian i korzystania z dobrodziejstw technologii nie jest równomiernie rozłożone.

Program wsparcia polskiej gospodarki ogłoszony przez rząd zakładał początkowo uruchomienie ponad 212 mld zł⁴⁶, przy czym podkreślano, że zbyt mała część wydatków została przeznaczona bezpośrednio na cele związane z ochroną miejsc pracy i zagwarantowaniem dochodów pracowników i innym grupom w sytuacji utraty dochodów. Duża część programu związana była raczej ze wsparciem dla sektora finansowego i dla firm dla zapewnienia płynności finansowej i wprowadzenia gwarancji bankowych dla utrzymania wypłacalności przedsiębiorstw. Pod wpływem rosnących oczekiwań społecznych i postulatów politycznych, ale także zdecydowanej postawy przedsiębiorców, ale także reprezentantów związków zawodowych skłoniła rząd do uruchomienia dodatkowej pomocy na poziomie 100 mld złotych, dedykowanej bezpośrednio utrzymaniu zatrudnienia i ochrony miejsc pracy firmom, bez względu na wielkość i rodzaj

⁴³ *Federacja Przedsiębiorców polskich*, <http://federacjaprzedsiebiorcow.pl/> [03.08.2020].

⁴⁴ M. Zawiślak, *Poprawia się kondycja finansowa małych i średnich przedsiębiorstw*, op. cit.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ J. Męcina, P. Potocki, *Wpływ COVID-19 na gospodarkę i rynek pracy w Polsce*, <https://oees.pl/wp-content/uploads/2020/05/Ekspertyza-111.pdf> [03.08.2020].

działalności. Łączna wartość interwencji rządu RP wynosić będzie około 300 mld zł (15% polskiego PKB), tj. ok. 65mld 897 mln euro⁴⁷.

Na zakończenie warto nawiązać do aspektu psychologicznego w odniesieniu do skutków pandemii. Nie ulega wątpliwości fakt, iż czasy, w których przyszło nam żyć, także prowadzić działalność gospodarczą, są bardzo stresogenne. Permanentna obawa przed zarażeniem prowadzi do pogorszenia nastroju, depresji, chronicznego stresu i innych negatywnych emocji. „Potęguje to fakt, że niewiele wiadomo jak się ta choroba rozprzestrzenia i jak jest groźna” – mówi polski lekarz, profesor psychiatrii Uniwersytetu Columbia Adam Bisaga⁴⁸. Społeczeństwo nieustannie doświadcza sprzecznych informacji i danych, które w zależności od źródła przekazu są różne i trudne do zweryfikowania, co powoduje głęboką niepewność i lęk przed niewiadomym, nieznanym, niechcianym. Na długotrwałe i negatywne skutki zarażenia wirusem COVID-19 narażony jest cały układ nerwowy, także po okresie wyzdrowienia. Według psychiatry Adama Bisagi na obecnym etapie epidemii pojawia się wiele obaw i prób zrozumienia nowej rzeczywistości. Później może przyjść np. ciężka depresja, ciężkie zaburzenia lękowe i samobójstwa⁴⁹. W czasie stresu i izolacji istnieje ryzyko zwiększonego popadania w uzależnienia. Na płaszczyźnie emocjonalnej pojawia się lęk, przerażenie, bezradność, niepokój o przyszłość, zmęczenie, brak poczucia bezpieczeństwa, niepewność, frustrację. W tendencyjnym zachowaniu pojawia się poddenerwowanie, płacz, działania nieprzemyślane czy też niezdolność do podejmowania typowych aktywności. Sytuacja kryzysowa może także zmieniać funkcjonowanie na płaszczyźnie poznawczej, tzn. utratę naturalnej zdolności rozwiązywania problemów i podejmowania decyzji, dezorientacja, brak logicznego myślenia i kłopoty z koncentracją.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ *Pandemia będzie miała psychologiczne skutki*, <https://wgospodarce.pl/informacje/79428-pandemia-bedzie-miala-psychologiczne-skutki> [03.08.2020].

⁴⁹ Ibidem.

Bibliografia

Opracowania:

- Gołaszewski Mariusz, *Wpływ kryzysu COVID-19 na finanse jst*, Warszawa: Municipium SA, 2020.
- Grochowina Kamila, *Sztuczna Inteligencja fundamentem innowacji w życiu i w biznesie*, [w:] *Świat nowych technologii*, red. Jadwigi Stawnickiej, Danuty Morańskiej, Wacława Kubiesa, Sosnowiec: Oficyna Wydawnicza „Humanitas”, 2019.
- Kaplan Jerry, *Sztuczna inteligencja. Co każdy powinien wiedzieć*, Warszawa: PWN, 2019.
- Kasperski Marek Jan, *Sztuczna inteligencja*, Gliwice: Helion, 2003.
- Rutkowski Leszek, *Metody i techniki sztucznej inteligencji*, Warszawa: PWN, 2009.
- Smolarek Maria, *Technologie informatyczne w zarządzaniu kapitałem ludzkim w organizacji*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 2016.
- Ubertowski Adam, *Psychologia Biznesu*, Gdańsk: Oficynka, 2015.
- Zawadzka Anna Maria, *Psychologia Zarządzania w organizacji*, Warszawa: PWN, 2014.

Strony internetowe:

- Barometr EFL*, <https://media.efl.pl/reports/16871> [03.08.2020].
- Czym jest firma rodzinna*, <http://familybusiness.ibrpolska.pl/model-trzech-okregow/> [03.08.2020].
- Dziurdzia Mariusz, *Analiza wpływu skutków COVID-19 na przyszłą sytuację firmy, Finanse i transformacja biznesu*, <https://www.pwc.pl/pl/artykuly/analiza-wplywu-skutkow-covid-19-na-przyszla-sytuacje-firmy.html> [30.07.2020].
- Ekspertyza*, <https://oees.pl/wp-content/uploads/2020/05/Ekspertyza-11.pdf> [03.08.2020].
- Firma rodzinna to marka*, <https://www.ibrpolska.pl/baza-wiedzy/firma-rodzinna-to-marka/> [03.08.2020].
- Męcina Jarosław, Potocki Przemysław, *Wpływ COVID-19 na gospodarke i rynek pracy w Polsce*, <https://oees.pl/wp-content/uploads/2020/05/Ekspertyza-11.pdf> [03.08.2020].
- Pandemia będzie miała psychologiczne skutki*, <https://wgospodarce.pl/informacje/79428-pandemia-bedzie-miala-psychologiczne-skutki> [03.08.2020].
- Program Rozwój Lokalny*, <https://monitormiast.pl/> [03.08.2020].
- Projekt w czasach koronawirusa*, <https://www.firmyrodzinne.eu/course/view.php?id=6%20oraz%20http://familybusiness.ibrpolska.pl/model-trzech-okregow/> [03.08.2020].
- Raport IFR z badania opinii przedsiębiorców rodzinnych nt. odmrażania gospodarki, Czy państwo da szansę Twojej firmie?*, <https://firmyrodzinne.pl/raport-ifr-z-badania-opinii-przedsiębiorcow-rodzinnych-nt-odmrażania-gospodarki/?fbclid=IwAR3kQOMvN1SIGpRX7g3mrzF4oL1L7xjMBnixTAiOEqzWCPlwd6vvggJ0xHRo> [03.08.2020].
- Raport IFR z badania opinii przedsiębiorców rodzinnych o Tarczy Antykryzysowej, Jak państwo pomogło Twojej firmie?*, <https://firmyrodzinne.pl/raport-ifr-z-badania-opinii-przedsiębiorcow-rodzinnych-o-tarczy-antykryzysowej/?fbclid=IwAR3DEIVYOPmiDWrP13JbMIFf8nFPjYDs6hAmPFI-mifp6XJI3PCcfMh9u88> [03.08.2020].

Tarcza Finansowa PFR dla firm i pracowników, <https://pfrsa.pl/tarcza-finansowa-pfr.html> [03.08.2020].

Wojewoda Michał, *Czym jest firma rodzinna?*, <http://familybusiness.ibrpolska.pl/model-trzech-okregow/> [03.08.2020].

Wpływ koronawirusa na polskie przedsiębiorstwa, https://www.devire.pl/wp-content/uploads/2020/03/Raport_Devire_Wp%C5%82yw_koronawirusa_na_polskie_przdsi%C4%99biorstwa.pdf [30.07.2020].

Zawiślak Mateusz, *Poprawia się kondycja finansowa małych i średnich przedsiębiorstw*, <https://www.signs.pl/poprawia-sie-kondycja-finansowa-malych-i-srednich-przedsiębiorstw,387959,artykul.html> [03.08.2020].

Zawiślak Mateusz, *Wpływ koronawirusa na polskie przedsiębiorstwa*, https://www.signs.pl/_wpływ-koronawirusa-na-,polskie-przedsiębiorstwa_,386362,artykul.html [03.08.2020].